

Verscheidene ouderen van jaren zullen zich vele van deze firma's nog van voor „den Brand” herinneren. Niet weinige hebben den strijd moeten opgeven bij de verbeterde techniek, vele zijn echter ingesmolten bij het bedrijf van den tegenwoordigen tijd, dat centraliseerend geen plaats meer beschikbaar stelt voor de specialisatie onder verschillend beheer.

HET BORGMANSRECHT VAN GOOR.

Wanneer we het oog laten gaan over de verschillende wijzen, waarop eertijds het land werd verdedigd, dan zullen we een tijd vinden, waarin de landheer hier en daar burchten had, van waar uit hij zijn gezag trachtte te handhaven. Te voren waren eigen burchten zijner vazallen over het land verdeeld geweest; in een later tijdperk werd de landsverdediging geconcentreerd in de steden, die in hunne bevolking een blijvende bezetting hadden ¹⁾. Het is over het tijdperk van de landsheerlijke burcht, en ik heb hier speciaal het oog op dien te Goor, dat ik hieronder iets wensch mede te deelen. Volgens de kronieken kwam Goor in de 11e eeuw aan den bisschop ²⁾. Het is niet onwaarschijnlijk, dat deze, toen zich voor de vraag gesteld ziende, hoe het veroverde te behouden, zich de oplossing zocht in de richting, die toentertijd als de gebruikelijke kon gelden en die o.a. werd toegepast in het bisdom Munster. Deze oplossing bestond daarin, dat men een aantal personen van den lageren adel, die geen bepaalde eigen taak hadden en die door de Duitschers als „ledige Ritter” ³⁾ worden aangeduid, trachtte te binden door hun de verdediging van het nieuwe gebied op te dragen tegen een zekere belooning. Deze belooning bestond in jaarlijks terugkeerende inkomsten van landerijen of hoeven, tienden e.d. In den regel, maar daarvan zijn ons voor Goor geen gevallen bekend, werd door den aangewezen vazal van eigen goed een ongeveer gelijk bezit daaraan toegevoegd en nu het geheel in den vorm van een *borgleen* uit de handen van den Heer aangenomen, die dan beloofde een goed hovetheer te zullen zijn.

¹⁾ De van ouds bekende burchten waren voor zoover bekend geen leen, ten minste geen leen van den landsheer, het waren dynastenburchten. Eerst in de veertiende eeuw werden deze successievelijk aan den bisschop, als landsheer, opgedragen, om van dezen als een open huis in leen te worden ontvangen. Zie b.v. de geschiedenis van Almelo, van Oldemeule e.a.

²⁾ Zie Fockema Andreae, Bijdr. tot de Rechtsgesch., IV, p. 181.

³⁾ Een *ledigman* is dan ook iemand, die zijn leenheer tegenover een ieder heeft te helpen.

Het spreekt van zelf, dat de *borgmannen* (want zoo heetten de gezamentlijke beleenden met borgleen) er prijs op stelden te weten wat hunne rechten en plichten waren; de codificatie van het recht der borgmannen van Goor dateert uit 1365 en is als bijlage II bij dit opstel gevoegd; het is gedrukt naar het *Diversorium primum* van Frederik van Blankenheim, fol. 51¹), de bisschop Johan van Virnenburg gaf deze rechten aan de borgmannen van Goor op denzelfden dag, waarop hij te Vollenhove zijn eersten Twentschen landsbrief gaf²). Johan van Virnenburg kon geacht worden met het instituut der borgmannen bekend te zijn; hij toch was te voren Bisschop van Munster geweest en daar was het in vollen fleur. Over den geheelen rand van dat bisdom waren bisschoppelijke burchten verdeeld, die alle met borgmannen waren bezet. Nieuwe rechten schonk hij niet aan zijne borgmannen van Goor en vermoedelijk zijn deze ook niet in één keer geschonken door een zijner voorgangers. Of ze reeds eerder op schrift werden gesteld is ons onbekend, doch waarschijnlijk is dit niet, daar men dit dan in het nieuwe stuk placht te vermelden, terwijl men het oude stuk vrijwel woordelijk insereerde. Zoo is dit 't geval met de hierna als bijlage I opgenomen *Rechten van Dalen en Diepenheim*, welke Johan van Diest in 1338 en een zijner opvolgers, n.l. Jan van Arkel in 1343 had bevestigd, zooals ze waren gegeven door „die heren, die graven waren toe Dalen ende toe Dyepenheim”, te vinden in *Diversorium primum* van Frederik van Blankenheim en wat titel en aanhef aangaat door Racer, Ov. Ged., III, afgedrukt.

In het jaar 1911 promoveerde te Bonn Dr. F. W. Merten op eene dissertatie getiteld: *Entstehungs- und Rechtsgeschichte der Burgmannschaften in Westphalen*. Op overzichtelijke wijze bracht hij daarin bijeen al datgene, wat aan de overzijde der grens over dit middeleeuwsch instituut bekend is, dat daar met zijn zooveel talrijker burchten meer was uitgegroeid en ook veel langer heeft bestaan dan hier te lande het geval was. Het is in hoofdzaak aan dit werk, dat ik het borgmansinstituut van Goor wil toetsen. Ik zal daartoe telkens een artikel van het in 1365 gegeven recht aanhalen en daarop eene kortere of langere bespreking doen volgen.

Alvorens hiertoe over te gaan, komt het mij gewenscht voor een overzicht te geven van inrichting en bewoning van een middeleeuwsch kasteel. Ik doe dat voor een deel aan de hand van dr. Jan te Winkel's *Het kasteel in de 13e eeuw* (Groningen, 1879) en F. N. M. Eijk van Zuylichem, *Kort overzicht over de oude versterkingen en kasteelen in ons land*. Het hoofdgebouw

¹) *Diversorium primum Federici de Blanckenheim, bispop van Utrecht ende Overijsele, 1303—1417*. (Catalogus van het Archief der Bisschoppen van Utrecht, door mr. S. Muller Fz., Utrecht, 1906, no. 2.)

²) Racer, Overijss. Gedenkst., III.

van de burcht was een massieve toren. Hierin bevond zich de „hoghe of overste sale". Rondom dezen toren was de burchtgracht. Toegang tot den toren werd verkregen door de hoofdpoot, afgesloten met zware houten, met ijzer beslagen deuren, waarachter een gewelf, waarin de „reke" of „hark" en waarvoor de valbrug. Vóór deze brug vond men de voorburcht, waarop de verschillende bijgebouwen. Hier vond men ook de woningen der borgmannen. Rondom de voorburcht vond men een wal, waarop houten afscheidingen, z.g. „glint"; in dezen wal de poort, waarover de portier waakte, en hierbuiten gewoonlijk wederom een gracht.

In hoofdzaak zal ook de burcht te Goor deze inrichting gehad hebben. Wanneer we de kaart van Goor ter hand nemen, die Jacobus van Deventer opnam in zijn bekende reeks van plattegronden van alle versterkte plaatsen in de Nederlanden, dan is het vroegere burchtterrein omgeven door een gracht, die een voortzetting is van de stadsgracht en evenals deze een arm van de Regge. De oude Myddelstrate der oude stad van Goor, verlengd, geeft toegang tot dit terrein. Hier zal de Groote Poort zijn geweest; aan beide zijden sluit deze aan zijarmen van de gracht aan. Deze Groote Poort wordt genoemd in de hierachter op te nemen opgave der „borchsaten" van Goor, zooals die gegeven werd door mr. S. Muller Fz. in de Rekeningen van het Bisdóm Utrecht (Uitgave v. h. Historisch Genootschap).

De burcht zelf was ter bewoning aangewezen aan den Drost van Twente, den vertegenwoordiger van den Bisschop, als Heer, de voorburcht aan zijne beambten en dienaren zouden wij zeggen, die door het eigenaardig verband van borgleen, waarin zij tot hun Heer, den Bisschop, stonden, borgmannen werden genoemd. Zij behoorden ook tot den adel, maar tot dien tak, die later was gevormd en ministerialen werden genoemd, in tegenstelling met den ouden dynastienadel. Zij moesten den Drost helpen de burcht te verdedigen voor den Bisschop en tegen diens vijanden en waren wat hun stand aangaat wel te onderscheiden van de boeren bij de burcht, de portiers, de wachters e.d., in het kort van het dienstpersoneel van de burcht.

En nu dan de bepalingen van het borgmansrecht van Goor van 1365.

Art. 1 luidt: „*In den iersten weer 't dat ijement Uns off unsen Gestichte van Utrecht gewelde deden off unrecht, dat zullen sy uns helpen keren ende weren nae hoerrer macht up unse gewyn ende up unse verlies; ende des sullen wy hem een guet hoeft heer wesen.*"

Dit artikel geeft het wezen der borgmannen aan, het waren corporaties voor verdediging. Dezelfde verklaring vinden we iets meer uitgewerkt in de rechten der borgmannen van Vechta (aan de Hase in Oldenburg), zooals die in 1461 door Bisschop Johan

van Munster werden bevestigd. Daar heet het: „Wanner wij ok de vurscreven unse borchmans bidden laten na Uns te rydene... unse landt te bescuddene, worden se dan darover nedergetogen, eder perde unde harnsch verloeren, des willen Wy ere hovethere wesen; wunnen se ok darover, dat gewyn solde unse sijn sunder ere inseggen, so id doch by sich selffs unse were" ¹⁾). De winst was van zelf sprekend voor den Bisschop, gelijk hij ook het verlies zou dragen. Een voorbeeld is te vinden in de arbitrale uitspraak van bisschop Guy over de schade, die de inwoners van Groenlo moesten vergoeden aan de borgmannen van Goor. Aan de borglieden werden 200 mark toegewezen, om onder elkaar te verdeelen, daar zij onverwachts waren aangevallen en niet hadden ontzegd (geen oorlog hadden verklaard) ²⁾).

Art. 2. „Item soe sullen sy hoir borchleen besitten tot Goer binnen den muren, mallic up sijn stede; wie des niet dede, den solden Wy verbaden laten met tweeën borchmans van Ghoer ende mit den kercheer van Ghoer up unse kost; ende queme die borchman niet bynnen sess weken ende bezete sijn borchleen tot Ghoer, so mochten Wij 't hem bededinghen ende geven 't enen anderen gueden knapen, die dat besete" ³⁾).

De borgleenen zouden zijn te Goor binnen de muren. Zijn bedoeld de muren van de burcht of die van de stad? Vermoedelijk, ten minste oorspronkelijk, de eerste ⁴⁾). De borgmanssteden waren gewoonlijk gevestigd op de voorburcht; op de burcht zelf woonde de Drost of Ambtman van Twenthe, wien we deze plaats bij zijne aanstelling vaak als woning zien aangewezen, zooals te zien is in de *Rekeningen van het Bisdom Utrecht*, uitgegeven door mr. S. Muller Fz., waar we ook eene opgave vinden, wie destijds waren de „borgsaten" te Goor. Reeds in den Saksenspiegel heet het: „Van borchleen is hi niet sculdich te dienen hofvaert noch heer-vaert, maer op die borch sal hi woenen en sal die helpen weren of sys bederf ende sal sinen here ordel vinden te borchrechte" ⁵⁾).

¹⁾ Origineel in Staatsarchiv Münster; gedrukt bij Merten, a.w., p. 114 e.v.

²⁾ Catalogus bisschoppelijk archief, Utrecht, no. 206.

³⁾ Vrij vertaald, wil dit artikel dus zeggen: De borgmannen zouden op hun borgleen vertoeven (zitten) in Goor binnen de muren (der stad of van de burcht?), ieder op zijn terrein of erf; wie dat verzuimde, zich daaraan onttrok, dien zouden wij laten oproepen door twee (mede) borgmannen en den pastoor van Goor op onze kosten. Voldeed hij niet aan de dagvaarding binnen zes weken, zoodat hij zich niet op de hem als een borgleen aangewezen plaats vestigde, dan mochten wij hem het borgleen ontnemen en het aan een ander adellijk persoon geven, opdat die dan zich daar kon neerzetten. (In andere gevallen geschiedde het verboden door den bode of bode, een speciaal daarvoor aangewezen boer, die het Badegoed bewoonde. Deze had tot taak de „wasteekenen", dat zijn de van een wassen zegel voorziene dagvaardingen, te dragen, d. i. te bezorgen. Wegens dezen op het goed drukgenden last was de bewoner vrij van andere lasten.)

⁴⁾ Maar ten tijde van de opstelling dezer artikelen, 1365, allicht de stad; dit is uit art. 10 en art. 13 af te leiden.

⁵⁾ *Saksenspiegel in Nederland*, ed. de Geer, I, p. 183, art. 329; vgl. *Saksenspiegel-Lehnrecht*, ed. Homeijer, art. 71, § 18.

Dit artikel van den Saksenspiegel beteekent: degene, die een burchtleen heeft, m.a.w. de burchtheer, die leenman is, b.v. van den bisschop van Utrecht, behoeft niet ten hove te komen, noch kan hij ter heervvaart worden opgeroepen, maar hij moet de burcht bewonen en deze in staat van tegenweer houden tegen de vijanden van zijn leenheer, en voorts moet hij ordel vinden, d.w.z. in het leengerecht zitting nemen als leenman zijns leenheers, overeenkomstig het burchtrecht. Oorspronkelijk was de verplichting om op de burcht te wonen onbeperkt; later gold deze slechts voor bepaalde tijden en kon men zich laten vervangen. Dit moest wel, omdat men van tijd tot tijd een zelfden persoon aantreft als borgman van verschillende heeren en omdat door overerving personen in het bezit der borgleenen kwamen, die reeds een eigen bestemming hadden, die hen als regel elders riep.

Wat aangaat het tot de orde roepen van een borgman, die zijne plichten niet waarnam, in den Saksenspiegel vinden we daarover: „Is een borghere mit ghesinde van der borch gevaren ende biet hem die here weder op te varene, ende wert hem selve dat ghecundiget of in sinen hof, daert twee sinre borchgenoten horen, ne varet hi binnen ses weken niet weder op, men verdeelt hem sijn borchleen, ten beneemen rechte noet.” Maar volgt daar: „Coemt oec die borghere op die borch binnen ses weken ende blijft hi daer enen nacht op, men ne mach een man niet verdelen sijn borchleen”¹⁾. Door een geïntermiteerd verblijf werd hij dus geacht zijn recht te hebben behouden.

Art. 3. „Item sullen Wy hem hoir borchbrugge vermaken laten up unsen cost ende holden hem enen poirtier voir ende drie wechters²⁾, id en weer dat orloges noit weer van unsen wegen off des

¹⁾ Saksenspiegel in Nederland, ed. de Geer, I p. 185, art. 333 vgl. Saksenspiegel-Lehnrecht, ed. Homeijer, art. 72, § 5. De zin van het geciteerd artikel is m.i.: Wanneer een borgman met zijn gezin de burcht heeft verlaten en de Heer gebiedt hem daar terug te keeren, hetzij persoonlijk, hetzij aan zijn huis, waar twee van zijne huisgenooten het hooren, en hij keert niet weer binnen zes weken, dan mag de Heer zijn borgleen aan een ander geven, tenzij hij door overmacht („rechte noot”) mocht zijn verhinderd. Keert hij echter binnen de zes weken terug en blijft hij aldaar een nacht, dan mist de Heer het recht zijn borgleen aan een ander te geven (te „verdeelen”). Zooals we zien, het is zoo iets als domicilie, dat de borgman op de burcht moet hebben; er voortdurend wonen is niet (meer) noodzakelijk.

²⁾ Dat de Heer portier en wachters bezoldigt, zien we ook in den Saksenspiegel, waar aangegeven wordt, dat daar alleen borchleen geldt en geen ander leen, waar de heer „dorwarden unde wechters bekosteger”. Het spreekt dan ook vanzelf, dat als de Bisschop in 1336 Twenthe verpandte aan den Graaf van Gelre, Reinout II, hij in den verpandingsbrief deze clause doet opnemen: „voert dien portier, den wechters en den gardener tot Gore yn rogghen, in gersten ende in boeteren jaerlix te gheven also vele als men altoes hem tot heertoe ghegeven heeft ende tot alsulken tijt als men hem dat gewoonlic is te gheven.” Reinout II kreeg het pand met lusten en lasten, trok de vruchten, maar had ook de kosten te voldoen (antichresis). De pandbrief is opgenomen bij Dumbar, *Analecta*, II p. 253: hier staat in plaats van Gore: Vollenho.

*lants, soe sulde unse Droste, die dan te Ghoir weer, all nacht enen man uut sinen brode laten gain, ende die gemeijne borchmans enen, die dien wechters toe spreken"*¹⁾).

Art. 4. *„Item weer enich borchman, den men gewalt off unrecht dede, den wy niet rechts helpen en kunden, off die borchmans bynnen sess weken van den dage, dat hy sich des beclagede voir Uns ende voir den borchmannen, die mocht die gewalt off unrecht dair aff kieren"*.

Dezelfde bepaling komt ook in het borgmansrecht van Nienborg voor, met dit verschil, dat reeds na 4 weken de beleedigde partij zelf recht mocht zoeken. Steeds moest de borgman eerst recht zoeken bij den Heer, in dit geval den Utrechtschen Bisschop, of bij de mede-borgmannen, alvorens eigen rechter te mogen zijn. Het artikel keert zich tegen de eigenrichting; in de middeleeuwen bestond er, bij de vechtlustige edelen vooral, maar al te zeer neiging om zich zelf recht te verschaffen. De rechtsorde liep hierdoor groot gevaar. Dus slechts als de landsheer of de burchtheer met de borgmannen geen recht deden, slechts in dit uiterste geval mocht de borgman zelf zich recht verschaffen. Maar had men dan ook bij den Heer te vergeefs aangeklopt, dan stond de burcht den borgman geheel ten dienste voor zijn eigen zaak. Waar de wachter steeds de sleutels onder zijne berusting had, mocht in dat geval een borgman zelf de sleutels tot zich nemen, om in en uit te rijden als het hem goed dacht. Het heet n.l. verder in dit zelfde art. 4: *„Ende den sal men den huyssloetel van Ghoir antwoirden in sijn behalt ende apen hem des staeds sloete"* (= de burcht) *„van Ghoir, in ende uut te ryden, soe wan sy 't behuven, thent hem hoir gewalt ende unrecht gebetert sy."*

Art. 5. *„Item wonde een borchman enen van ungeluck, die weer veillich voir dat gerichte ende voir der Heerlicheit thent der tijt, dat he vervollicht ende verwonnen weer mit recht"*²⁾.

Art. 6. *„Item weer een borchmans knecht broecaftich, dat an gheen lieff en ginge, dair sijn borchman guet voir weer ende wesen wolde, soe weer hij veillich voir dat gerichte, ende soe solde die borchman den knecht te recht setten nae den recht unss lantrechts van Twinthe voir Uns off voir unsen Amptman"*³⁾.

¹⁾ De zin van art. 3 is m.i. deze: De bisschop, als landheer betaalt het onderhoud van de brug der burcht en den portier met 3 wachters, doch in oorlogstijd zullen bovendien de drost en de boglieden, respectievelijk elk één wachter er bij leveren gedurende den nacht.

²⁾ Wanneer een borgman iemand zonder opzet had verwond en er dus naar het landrecht sprake was van een keurbare wonde, waarover alleen die rechter recht mocht spreken, die het hooft of halsgericht bezat (zooals b.v. de Heer van Almelo en ook de bisschoppelijke richter zelf) dan werd de borgman mijns inziens niet in voorarrest gesteld maar bleef hij op vrije voeten.

³⁾ Dit artikel zegt dus, dat als de dienaar van een borgman in breuk (= boete) vervalt jegens de Overheid, wegens een feit, dat geen halsmisdad is (niet aan 't lijf gaat), hij terecht zou staan voor den amptman, mits zijn heer (de borgman) voor hem instaat.

Even als dit in de Westphaalsche borgmanschappen het geval was, waren zoowel de borgmannen als hun ondergeschikten niet onderworpen aan het gewone gericht; voor den heer, den burchtheer, dus den amptman of drost van Twente, gold het Bisschops pelijk gericht (de hooge bank); de ondergeschikten, de borgmannen, waren onderworpen aan hun eigen gericht, dus aan het gericht van de borgmannen. De gewone richter (landrichter) bleef er buiten.

Art. 7. „Item weert dat Wy enen borchman off eenre borchvrouwen bespreken hoir borchleen off hoir leenguets, dat sy dat versuimet hadden, ende sy niet te rechter tijt untfangen hadden, soe weer he off sy Uns naerrer mit twee borchmannen die beleninge des borchleens, off mit twee dienstmannen die beleninge des leenguets, toe te brengen, dan Wijs hem off te wynnen weren”. Dat wil dus zeggen: Als bij het wisselen van leenheer of bij het wisselen van leenman, wanneer opnieuw leenhulde moest worden gedaan, dit was verzuimd, kon in het algemeen het leen worden verbeurd verklaard. Wanneer dan echter nog te later ure het leen (in dit geval: het borgleen) door den beleende met twee medeborgmannen of, als het een gewoon leen gold, met 2 dienstmannen (d.w.z. ministerialen van den bisschop van Utrecht) aan den landheer voor het doen van leenhulde werd opgedragen, mocht deze hem dit niet weigeren. Een overeenkomstig artikel vinden we in den hierboven vermelden Twentschen landbrief van 1365 voor die dienstmannen, die niet tevens borgman waren. (De borgmannen waren dienstmannen, ministerialen, maar niet alle ministerialen waren tevens borgmannen).

Art. 8. „Item bespreket een borchman den anderen, die untginges hem mit sijne eenre hant”. Vermoedelijk heeft dit betrekking op quaesties tusschen borgmannen onderling met betrekking tot hun borgmansleen; een onschuldseed (zonder eedshelpers, mit synre eenre hand) maakt dan een eind aan de quaestie; b.v. beiden maken aanspraak op 't gebruik van een stuk grond, degeen, die dus in 't bezit is, legt den eed af.

Art. 9. „Item queme een ridende off gainde in eens borchmans huys ende ete off druncke dairynne, die weer veilich den dach voir die borchmans en voir die, die omme hoeren willen doin ende laten wolden, he en weer vyant Unss off der borchman van Ghoir, offt he weer vijant der Ridder, Knapen, Mannen ende Dienstmannen van Twenthe”¹⁾.

¹⁾ Dit artikel houdt dus het volgende in: Wanneer iemand te voet of te paard in een borgmans huis kwam en daar at of dronk, die was dien dag veilig voor de borgmannen en voor hen, die hem („omme”) kwaad zouden willen doen, tenzij hij een vijand ware van Ons (den Bisschop) of van de borgmannen van Goor of van Ridders, Knapen, Mannen (= leenmannen) en Dienstmannen (= ministerialen van Twente).

In het recht der borgmannen van Bentheim van 1356¹⁾ vindt men een overeenkomstige plaats, n.l.: „Weret dat unser enig vyande hedden, die quemen in unse hues eder in eren hues vellich und daer men ete eder drunke, die were velich den dach und de nacht, it en were, dat hy verclaget were van Uns und unsen borchmannen”. In de bevestiging van het Bentheimer borgmansrecht van 1415 ontbreekt deze clausule. In het borgmansrecht van Nienborg²⁾ vindt men de volgende bepaling: „Vortmer were dat jeman ridende queme in eynes borchmans hues, unwetens und sunder argelist, und ete und drunke in synen hus, de Unse, unses Stichtes ofte eijs borchmans thor Nijenborch viant were, de zal velich zijn eynen dach und eynen nacht vor nariden und vor wachten und vor al deghene, de tho der tijt up dem hus und in der vryheit zijn”.

Uit het onderling verband dezer bepalingen valt af te leiden, dat ten opzichte van den vijand, die te goeder trouw, bij ver-gissing, het huis van een borgman binnen komt, de plicht der gastvrijheid moet worden betracht. Wie opzettelijk, wetende bij zijn vijand te komen, binnen komt, zal niet worden ontvangen. (Zie art. 9 en de vertaling in de noot.)

Art. 10. „Item soe en zoll unse pender niet penden in hoeren borchleen van Unsen wegen off van nyements wegen in hoeren woningen, deir sy ynne woenaftich sijn under der klokken van Ghoir”.

In beslagnameing van goederen, den borgmannen toebehoorend, door het gewone gericht was hierdoor uitgesloten. In Rheda was beslag op roerende goederen, den borgmannen aldaar toebehoorend, wel toegestaan. (Zie Merten, a.w., p. 71.) Het komt mij voor, dat art. 10 een latere ontwikkeling te zien geeft; zoodat dus in 1365 niet meer als regel gold, maar vroeger stellig als regel zal hebben gegolden, dat een borgman woonde op de burcht. In 1365, hetgeen ook in volgende artikelen zal blijken, werd het wonen in het kerspel, dus onder den klokkenslag van Goor, voldoende geacht.

Art. 11. „Item sullen wesen hoir garthuys zeentvry ende vry voir dagelixsche gericht”.

Wat is te verstaan onder garthuys? Racer vertaalde dit door woning, zonder meer. Ik meen niet geheel daarin met hem te kunnen meegaan. Garthuizen komen ook bij andere burchten voor. Zoo b.v. geeft in 1337 Ludolph, burggraaf van Stromberg, aan den Bisschop van Munster het „gharthus”, dat gelegen is in het „kerspel van Strombergh”, tot een borgleen. De naam (ten Gaarthus) komt zoowel in ons land als in Westphalen van tijd tot tijd als eigenaam voor; daaruit volgt reeds, dat dit huis een

¹⁾ Gedrukt in Inventare der nicht Staatl. Arch. Westphalens, I, IV, p. 526.

²⁾ Origineel in Staatsarch. Munster; gedrukt bij Merten, a. w., p. 101.

bijzondere woning was. Men vond er bij een burcht, voor zoover mij bekend, nooit meer dan één; vandaar dat men sprak van *het gaarthus*. In 1442 beslist de regeering van de appèlstad Deventer een geschil tusschen de regeering van Goor en Reinold van Coevorden over de vraag, of zijn huurman Aelbert de Brouwer, wonende op de plek, waar eens het *gaarthus* stond, vrij zal zijn van stadsdiensten te Goor¹⁾. De beslissing is dan, dat deze de rechten van een burger te Goor zal genieten, in zooverre hij elke week tien mud mout zal mogen brouwen; daarentegen zal hij echter stadsdiensten, bestaande in graven, waken en staken, moeten doen evenals elk Goorsch burger. Ik neig ertoe om verband te zoeken met den „gaerdener”, die in den verpandingsbrief van 1336 wordt genoemd naast de andere bisschoppelijke beambten op de burcht. Zou niet het gaardhuis het huis kunnen zijn, waar de borgmannen, toen zij niet meer per se eigen huis op de burcht hadden, verbleven, wanneer zij dienst hadden? Daarvoor pleit, dat er slechts één gaardhuis bekend is in Goor, terwijl er anders evenveel zouden (kunnen) zijn als er borgmannen waren. In een register van rechtspraken van schepenen van Goor, van 1333 tot 1420, komt hier en daar het gaardhuis als belendend voor. Zoo wordt ongeveer in 1400 opgedragen de „bomgaarden, de ghelegen ys tusschen den garthus en des kremers porten”, hetgeen er weer op zou wijzen, dat deze buiten de veste lag. De bekende archivaris Grotefend in Schwerin gaf op mijn vraag om inlichting deze uitlegging: Gaardhuis komt overeen met het Deensche gaardhuis, dat hoofdhof of nog strenger het woonhuis van den hoofdhof beteekent. In Denemarken is ieder huis, dat een inrit heeft of een open ruimte voor het huis een gaardhuis. Oorspronkelijk was het het afzonderlijk liggende huis, dus ook het adellijk slot.

Artikel 11 zelf geeft aan, dat de bewoner van het gaardhuis niet behoeft op te komen, om deel te nemen aan de werkzaamheden van het kerkelijk gericht, de seend, of van het wereldlijk gericht van Goor.

Art. 12. „Item soe sall die kercheer van Ghoir holden enen cappellain, den borchmannen misse te spreken, soe wann sij begeren, ende halden nae sijnre macht een peert, dair hy mede ryde, soe wans dien borchmans noit is”.²⁾ „Ende dairumme is geswedemet ende gegeven in die kircke tot Ghoir van unse Stichts

¹⁾ Dumber, Kerkel. en Wereldl. Deventer, II. p. 145.

²⁾ De pastoor van Goor zal verplicht zijn een kapellaan te houden, om voor de borgmannen de mis te bedienen, wanneer zij dit verlangen. en een paard te houden, opdat, wanneer de borgmannen hem noodig hebben, hij tot hen kan komen. Dat er in de burcht van Goor een kapel aanwezig is geweest, betwijfel ik; middeleeuwsche bronnen noemen de kerk in de oude stad van Goor, dat is de burchtstad, steeds de „capelle”, B.v.: „Dyte nabescr. ijs den tyns, welcke dye stadt jarlixs heft op auendt Petri ad Cathedram”. (Post alia) „Engelbert Stoeldraier, achter dye capelle, negende halve st. en en ort.— Joan ten Koldenhav, achter die capelle, derthien st. Brab.”

gude dat huys toe Brunsbrucgen ende dat huijs toe Hoynck, mit luden ende mit allen hoeren tobehoernisse, alsoe dat die lude ghenen dienst doin en sullen dan als der Borchmanne eijgen lude".

Hieruit blijkt het verband tusschen de borgmannen en de kerk van Goor, zijnde het eenige verband, dat de eeuwen heeft doorstaan. Steeds zijn de borgmannen van Goor — want het college bestaat nog — collatoren geweest der kerk aldaar.

"Wedemen" vat ik op als: schenken aan de weeme (= de pastorie). De Bisschop schonk dus aan de pastorie van Goor twee hoorige boerderijen, en de hoorige bewoners dier boerderijen werden dus ontslagen van de hoorigheid aan den Bisschop en werden hoorigen (eigen luden) van de kerk te Goor, als belooning voor den geestelijken dienst, dien de kapelaan van den pastoor aldaar had te verrichten ten bate van de borgmannen. Het goed Brunsbrucgen is mij niet bekend; het goed Hoyinck, ook wel Heijnck of Heijghynck genoemd, is als Oonk bekend¹⁾.

Art. 13. *"Item weer een borchman van Ghoir, die under der clocken toe Ghoir woenachtich wair mit unsen moide, ende die upter borch gheen huys en hadde, die sullen bruken in hoeren huyze alles des vurscr. rechts."*

Hier is dus voorzien in wat allengs regel zou worden, dat n.l. de borgmannen niet meer op de burcht woonachtig waren; de bijvoeging dat het wonen buiten de burcht: „mit unsen moide," moest geschieden, beteekent dat hiervoor een speciale vergunning noodzakelijk was. Het artikel bepaalt dus, dat borgmannen, als zij met 's Bisschops toestemming geen huis binnen de burcht hadden, maar er buiten woonden, toch het borgmannenrecht zouden hebben.

Volgen dan de onderteekenaars: „Hier waren an ende over her Gherijt Greve van Vyrnenborch, unse brueder; her Rijnalt here van Covorden, unse Amptman in Twinthe toe dier tijt, her Rijnalt van Covorden, unse Amptman tot Lage; her Gerloch van Loesser; her Bertolt van Haersolt, Ridders; Gerijt van Typencampe, unse Schult van Sallant, ende Henric die Zuer, unse Schult van Vollenhoe in der tijt, ende anders guede lude veel."

Bezien we thans de oude geschiedenis van Goor iets nader: Wanneer het oorspronkelijk kasteel van Goor werd gesticht is ons onbekend. Vermoedelijk was het de woning der Graven van Goor, die als een der hoofdleemmannen van het Sticht voorkomen en die, toen Goor door den Roomsche Koning voor zijn broeder, den Bisschop, werd ingenomen, in een bisschoppelijke burcht werd omgezet (1248). Dit komt mij waarschijnlijk voor, waar reeds korten tijd daarna (in 1261) in een uitspraak van scheidsmannen in de geschillen tusschen Otto, graaf van Gelre, en Hendrik I,

¹⁾ In 1575 wordt genoemd Udynck; in 1388 wordt genoemd Heijnck en Heijghyngk, in 1748 wordt genoemd Oink.

bisschop van Utrecht, bepaald wordt, dat de eerste de schade zal vergoeden, ontstaan door het verbranden en verwoesten van het kasteel te Goor (Sloet, *Oorkondenboek*, p. 826). We hooren dan eerst weer van een kasteel te Goor als bisschop Guy aan het bewind is gekomen. Volgens mr. G. J. ter Kuile herbouwde hij Goor in 1310, volgens andere in 1301. Zeker is, dat dit kasteel in 1311 reeds weder was verbrand, want in dat jaar deed de bisschop uitspraak naar aanleiding van een rooftocht, die de burgers van Groenlo in Twente hadden gedaan en waarop door de Twentenaren op dezelfde wijze was geantwoord. Zij werden veroordeeld om „onse husinghe, cappelle, barfreide ende allent, dat si verbarnden te Goer, weder te maken also goit als 't te voeren" was, of daarvoor een som van 100 Munstersche marken schadeloosstelling te betalen. In 1325 is het kasteel weder herbouwd, want we zien het dan opdragen aan Willem van Bucstel, als schout, (= ambtman of drost) van Twente, als pand voor een borgtocht, die deze op zich had genomen voor den Bisschop van Utrecht jegens de lombarden van den Bosch (Rek. Bisdom Utrecht, p. 13). Ook de stad Goor is blijkbaar hersteld, want een der inwoners, Bertold Creijline, die in het transportregister, waar over later, omstreeks 1330 een paar malen wordt genoemd, leent den bisschop 100 Mark, waarvan nog 60 mark onbetaald waren, toen hij kwam te overlijden en die dan op naam komen van zijn schoonzoon Rodolphus Luger, die in 1343 o.a. als schepen van Goor voorkomt en voor wien 29 Jan. 1330 borgen worden gesteld. Aan een ander inwoner van Goor (Albertus) Stopendaal is de bisschop eveneens 100 Mark schuldig (Rek. p. 209). In 1328 wordt de burcht te Goor aan Henric Weldam, als schout, (ambtman, drost) van Twente, opgedragen, terwijl het in 1333 aan Henric van Solms als woning wordt aangewezen gedurende den tijd, dat hij schout van Twente zou zijn. In 1336 zien wij geheel Twente met het huis te Goor aan de Gelderschen verpand, hetgeen duurt tot 1346, toen Jan van Arkel beloofde: „mannen en dienstmannen van het land van Twente te houden bij hunne oude rechten, oec om sonderlinge hulpe, die sie ende haer lude ons nu ter tijt ghe-daen hebben tot der loessinghe ons lands, dat den Hertoghe van Ghelre verset was." In 1348 werd Goor door Gijsbert van Bronckhorst verbrand; omgekeerd verbrandde Jan van Arkel Borculo. Weer is het herbouwd en vermoedelijk grooter en ruimer dan te voren, zoodat het geschikt was om den Bisschop en zijn hof te herbergen. Wellicht was de persoonlijke aanraking van Bisschop Jan van Verneburg met zijn borgmannen aanleiding tot het codificeeren der wederzijdsche rechten en plichten. Toen deze bisschop in 1368 wederom in Goor verblijf hield, werd hij met zijn hof aldaar gevangen genomen. Van zijn opvolger Arent van Hoorn vernemen wij ten opzichte van Goor niets; diens opvolger Floris van Wevelinckhoven had echter met Goor groote plannen: „Want

wij Goer tymmeren nemen", heet het in de kroniek van Arent toe Boecop (bl. 424). Doch hiervan is niets gekomen; andere plannen hebben Goor op zij doen stellen; Hardenberg heeft de plaats ingenomen, die aan Goor was toegedacht, en aldaar is deze bisschop ook gestorven. Toen een opsomming werd gegeven van „alle sijne sloeten, soewell int Neersticht als int Oversticht, die hie heff laten repariren", werd Goor daarin niet vermeld. Vermoedelijk is Goor toen niet langer als burcht in stand gehouden, want toen op den „4den dach van Mai 1394" de rechten der borgmannen, mannen en dienstmannen van Diepenheim evenals die der diverse steden door bisschop Frederik van Blankenheim werden bevestigd, werden de borgmannen van Goor niet meer genoemd. De burcht bleef als een ruïne liggen, en toen in 1421 te Goor een vrijstoel van het heimelijk gericht zou worden opgericht, werd deze bouwval aangewezen als de plaats waar het gericht zou zetelen. Thans is alles verdwenen en slechts de naam van „borggaardens" herinnert aan dat wat eens de burcht was.

Nu de burcht gebroken was, werden volgens den Saksenspiegel de borgleenen gewone leenen. Wel komen ze nog eenige jaren in de leenregisters als borgleenen voor, maar het is alleen de naam, die ze onderscheidt van de andere leenen.¹⁾ Juist door dezen naam, kunnen wij nagaan van welken aard en hoe groot de borgleenen waren, daar we uit den bloeitijd der Goorsche burcht geen leenregisters bezitten. In het algemeen waren de borgleenen boerenerven²⁾, doch daarnaast komen ook tienden, kampen land, enz., als borgleenen voor. Ons is geen enkel geval bekend, waar bij een nieuw borgleen te Goor werd gesticht. Wel is ons het vestigen van een burgmansleen bekend van het kasteel van Coevorden. Des Donnerdaghes nae divisio Apostolorum 1263 werden Gerrit Clencke en Hacke van Hardenberg beleend met huis en burcht van Coevorden door bisschop Hendrik van Utrecht. Zij zullen den bisschop 200 pond Deventer munt leenen en na betaling dezer som als getrouwe kasteleins wonen op de voorburcht van het genoemde huis, „te verdienen trouwlijk" hun „borchleen". Den Heer zullen zij het „overste huis" met „alle synen thobehoren" inruimen. Dit charter komt onder no. 170 voor in den Inventaris van het Archief der Bisschoppen van Utrecht. Ik trof het aan in een bundel, getiteld *Confirmationes et privilegia*, in de verzameling O.R. en G., no. 1292. Hier hebben we hetzelfde, wat in Westphalen voorkwam: zoowel leenheer als leenman gaven een deel

¹⁾ Sachsenspiegel-Lehnrecht; art. 72, § 7: „Wirt en burch mit gewalt gebrochen, oder let sie die herre toegan, oder wert sie gebrochen um ungerichte, dar die borghere unschuldich an is, he ne sal sines borchlenes darumme nicht darven; sin burchlen si die wile sin rechte len", enz.

²⁾ Hieruit is allerminst af te leiden dat de borgmannen dus boeren waren; een edelman kan een boerderij in leen hebben en die boerderij hetzij bij zijn eigen woning gebruiken, hetzij verpachten.

van hun goed, hier de bisschop de burcht, Clencke en Hardenberg 200 Deventer pond in geld en voor dit geld kregen zij van den Bisschop het burchtleen. Rekent men naar de gewoonte dier tijden 10% rente, dan zou dit borgleen 20 pond Deventersch waard zijn, dat is dus voor ieder 10 pond. In Westphalen vertegenwoordigde een borgleen gemiddeld 10 Mark inkomen. Het is intusschen volstrekt niet gezegd, dat er precies even veel geld geleend is als het onderpand waard was. Het onderpand werd leen, en wel burchtleen.

Wat de vererving en de overdracht krachtens overeenkomst, koop, ruil, schenking, enz., der borgleenen betreft, de Saksenspiegel leert daarvan, dat ze ook konden komen in handen van geestelijken en van vrouwen: „Borchleen ende kerkenleen ende alle die leen, daer die man den Rike ne ghenen dienst ne is sculdich of te doene, dat mach men lien papen ende wijf, al ne hebben si des heerschildes niet, ende dien mach men volghen en anderen heren (Saksenspiegel in Nederland, ed. de Geer, I, art. CCX, p. 120, vgl. ed. Homeyer, Sachsenspiegel-Lehnrecht, art. 2, § 7). Doch in het protocol Johans Baptist van Renesse van Wulven tho Eerde (O. R. en G., no. 98) komt onder het hoofd „Van Borchleen natuur und successie” voor: „Een borchleen en can niet vallen, arven oft versterven op eenich vroupersoon, maer moeten op die sweertzijt, hoc est op manspersonen, arven unde vervallen; masculis deficientibus reddit ad dominum foedi. Maer die leenheer mach der dochter man met gehoerlicken compositien daermede begenedigen.”

Zien we hoe dit in Goor geschiedde. Ons is slechts een geval bekend, waarbij een geestelijke met het leen werd beleend. Hendrik van Almelo gaf in 1272¹⁾ met toestemming van zijn zoon Arnold en diens kinderen ten overstaan van den verkozen bisschop van Utrecht Johan van Nassau, aan zijne drie jongste zonen Hendrik, Philippus en Arnoldus eenige goederen en maakte daarbij bepalingen over de inkomsten van zijne vrouw Volsedis en de voogdij zijner minderjarige kinderen. Hierin heet het (zie uitgave van mr. Hattink, *De heerlijkheid Almelo*, 1236—1420, p. 30): „Insuper ad ius castrense in Gore domum Hemminc in Almelo, decimam domorum in Ovenhusen, in Bersecote in redditibus unum malt siliginis et casam Ypelo assignavit eisdem”. De bedoeling van deze acte is dus dat eenige borgmansleenen, die tot dusver Hendrik van Almelo zelf had gehouden, over zouden gaan op zoons van hem en wel het huis Hemminck te Almelo, de tienden van de huizen in Ovenhusen, een grondrente van een malder roggte uit de opbrengsten van het goed Bersecote en voorts den hof te Ypelo, als men ten minste *casa* mag vertalen alsof er stond

¹⁾ Regesten v. h. archief der Bisschoppen van Utrecht, no. 168, oorspronkelijk charter, no. 280.

curtis. Die zoons van Hendrik van Almelo werden dus niet leenmannen van hun vader, noch werden zij achterleenmannen des bisschops, maar zij kregen voormelde borgmansleenen regelrecht van den Bisschop. Het is hier misschien een geval van beleening na vererving en boedelscheiding, misschien ook een geval van beleening na schenking of ruiling of overdracht; dat doet er nu niet veel toe.

In 1317 stierf Philippus de Almelo, als prepositus ecclesie Sancti Salvatoris Trajectensis; hij komt op de later te noemen lijst van borgmannen te Goor voor als proost van Oudmunster. (Oudmunster, zooals bekend is, was hetzelfde als Sint Salvator, een der 5 kapittelkerken te Utrecht, waarvan deze Philippus dus proost was.) Arnold treffen we later aan als kanunnik van Oldenzaal. Deze borgmansleenen waren dus wel op een geestelijke vererfd. Dat ze op vrouwen konden vererven blijkt uit de vrouwen, die voorkomen op de hierna te vermelden lijst van borgsaten. Van een bepaald oogenblik bezitten we een nauwkeurige opgaaf der borgmannen van Goor. In de Rekeningen van het Bisdom Utrecht vinden we op bl. 580: „Dit zijn die borghsaten te Goer. Die eerste op die nortzide van der groter porte, naest der porte, so is Coip van den Tie met zire hofstede, ende daeran Harman van Vlederinghen, ende voirt Arnt van Rothem haer Arnt van Boekel, Hardekijn van den Tije, de vrouwe van den Houte, Jansone van Hassel, Bruin van Almelo, Reijnout van Covorde, Vrederic van Zatersloe, haer Roelof van Bevervorde, Godevaert van Goer, haer Barnt van Zebelinghen, tkint van Almelo, Roelof van den Damme, die provest van Oudemunster, Arnt Keding, die bisschop van Nawijc, Roelof van der Mate ende tkint van Scarpenzeel¹⁾. Uit deze opsomming blijkt, dat al deze borgsteden lagen op de voorburch. Hier dus nog echte borgmannen, die op

¹⁾ Deze lijst dateert uit het begin der veertiende eeuw. In 1308 volgt Egbert van Almelo, als minderjarige, zijn vader op onder voogdijschap van zijn oom Johannes Rading. Dit is het kind van Almelo. Bruin van Almelo is vermoedelijk uit een jongere tak van het geslacht van Almelo; hij zelf komt meermalen voor als getuige, o.a. in 1272, van hem zijn drie zonen, Hendrik, Arnold en Maurice bekend. Fredericus de Zaterslo komt in 1335 als schepen te Goor voor. In een register der stad Goor, dat tot opschrift draagt: 1333, Iste est titulus opidi de Ghore (Rijks-Archief in Overijssel) komt omstreeks 1335 een wisseling van hoorigen voor van Gotfridus de Gore, van Henricus de Damme en van Sweder van Boeclo: de eerste komt in bovengenoemde lijst van borgmannen voor, de beide anderen zijn vermoedelijk reeds opvolgers van de daargenoemden. Heer Berent van Zebelinghen komt eveneens omstreeks dien tijd in genoemd register voor, waar hij het huis, dat hij in de stad Goor bezat, verkocht aan Sweder van Rutbeke. Hij bewoonde de Hondeburch in Bornebroek, welk huis door hem in 1333 als een open huis aan den Bisschop werd opgedragen. Arnold van Boeclo komt van 1317—1326 als borgan van Benthem voor, evenals b.v. van Zebelingen tevens Benthems borgan was. Dit alles samengenomen mogen we de lijst grust stellen omstreeks 1320. Den bisschop van Nawijc, die in de rekeningen nog eenmaal voorkomt als episcopus de Awijc, hebben we niet kunnen thuisbrengen, daar ons geen bisschop van dien naam bekend is.

de burcht wonen. Zoowel de borgmannen van Goor als die van Diepenheim voerden een eigen zegel als corporatie; dat van Goor stelt voor een geharnast ruiter te paard. Welke plaats namen de borgmannen in de stad in? (Er zijn burchten, en als zoodanig komt vóór alle de z.g. Nijeborg in Westphalen in aanmerking, waar de burcht alles en de stad slechts een aanhangsel van de burcht was, waar m.a.w. de borgmannen alles te zeggen hadden ook in de stad, in die mate zelfs, dat het zeer wel mogelijk is dat er geen andere bestuurders der stad waren. Dit was in Goor niet het geval; wel was er een nauw contact tusschen borgmannen en stadsbestuur.) Het meergemeld register geeft de volgende gegevens daarvoor: in 1333 treffen we onder de schepenen aan de borgmannen Hermannes de Beckem, Fredericus de Zaterslo, 1335; Johan van Wolde, 1350; in 1372 Godiken van Wolde; Bruen van Wolde, Bruen van Hederke en Johan Grubbe van 1381 tot 1384. Hieruit volgt, dat, zoo ze in het stadsbestuur zitting hadden, zij er niet in zaten in hun hoedanigheid van borgmannen. Naast een borgman vonden we steeds vijf schepenen, die geen borgman waren en niet *steeds* waren borgmannen onder de schepenen vertegenwoordigd. Misschien hield dit verband met het al of niet in bewoonbaren staat zijn van de burcht, die naar we zagen nog al eens werd afgebrand. Eerst later komen borgmannen regelmatig in het stadsbestuur voor. In het *Stadsrecht van Goor*, ed. Telting (O. R. en G.) is in art. 45 het eerst sprake van „borchmans unde schepen”. Wanneer men weet, dat de eerste 45 artikels aan een ouder handschrift zijn ontleend, dan mag men vrij zeker daaruit besluiten, dat de borgmannen eerst later, als hun eigenlijke functie van borgman reeds lang is vervallen, in het stadsbestuur voorkwamen¹⁾. Dit waren echter niet meer dezelfde borgmannen van vroeger, toen er nog een burcht bestond, maar het waren een groep van adellijken, om Goor gezeten op de huizen Stoevelaar.

¹⁾ Het laatste artikel, waarin „borchmans, borgemeister, schepen en raadt der stadt Goer”, als vormende het stadsbestuur, voorkomen, is van 1600, ed. Telting, art. 84; in art. 85 (van het jaar 1617) zijn het „borgemeister, schepen und raedt”. Ik heb zelf destijds (zie blz. 270) nog twee latere bepalingen van het Goorsche stadrecht, ontleend aan het stadsarchief, meegedeeld, die door „borchmannen, borgemeisteren der stadt Goer” in 1612 met „advij ende consent der gaanser gemeynthe” zijn vastgesteld, doch sedert vindt men de borgmannen niet meer vermeld. Alleen vermelden de notulen van Ridderschap en Steden van Overijssel, 1635 Maart 18, fol. 107, dat Gerrit van Hövell tho Nyenhuis doleant, dat Zijn Ed. geturbiert wert in die possessie als borghman tot Goor, waarop werd besloten 18 Maart 1637 (fol. 148): Suppliant kon, „si volit, bij ordent. recht deese saecke uitfundigh maken”.

Ziehier een oppaaf van plaatsen, waar ik van borgmannen gesproken vond: Onder den stadsbrief van Goor (zie Racer, V, p. 287), komen voor: „Hendrick van Almelo, Hermen van Voorst, Arnold van Almelo, Hendrik van Enschede, Jacob van Thyse en Nicolaes van Thyse, gebroeders en andere sempicke borgmannen van Goor” (1263).

1278. Jacob de Thii, castellanus in Gore (Wilmans, Westph. Urkundenbuch, B., no. 1050).

Weldam, Weckdam, Heekeren, Nijenhuis en Twikkel, die een *vast college vormden, dat nog bestaat*¹⁾. Uit Strubberg's Overijs. Advijsboek, I, cons., no. 4, blijkt, dat aan deze huizen verknocht was het recht om met de zes burgemeesters van Goor de administratie der kerkegoederen te hebben.

Toen n.l. hun rol in het stadsbestuur was uitgespeeld, bleven zij in het bezit van hun recht in de kerk, dat zij ten deele afleidden van het aan het borgmannenrecht verknochte collatierecht, ten deele aan de borgmansvicarie, die den 26 Januari 1448 werd gefundeerd en waarin o.m. Fredericus de Woelddé, wapendrager, en Rixa, zijn huisvrouw, het erve Schultenhuis, in Holthuizen, onder Haaksbergen, hadden geschonken, waarvan de begeving was aan de borgmannen. (Niet vermeld in de Visitatio van Egidius de Monte, O. R. en G., 1888.) Zij waren tot op de afschaffing in 1922 de gezamenlijke bezitters van het collatierecht van de Ned. Herv. kerk te Goor. Vóór de hervorming stond als collator aangegeven „Regia Majestas,” dus de rechtsopvolger van den Bisschop, zooals mocht worden verwacht. Na het overlijden van den pastoor Rembolt Wijnands of Wijnolt Remboltz, zooals het in het request heet, deed de vraag zich voor, of borgmannen en schepenen het recht hadden om aan den Koning van Spanje als

1326. Borglude van schepenen van Goor (Tijdr. Reg. O. Arch. Overijssel). Evert van Bevervoorde, Godevard van Gore, Roelof van Coevorden, Hardekien van den Tye, Frederik van Grimbergh, Arnold Grubbe, Johan ten Rive.

1336. Verpanding van Twente (Dumbar, Analecta, II, n. 264), getuigen o.m. „die gemeijne borchlude van Gore, Dideric van Grimbergh, Egbert, zijn broeder, Jhan van Tye, Hendrik Goderts zone van Borclo, Johan Redinck, Steven van Rutenberch, Willem van Bochorst, Sweder van den Damme.

In 1388 borchmannen van Goor, die daar toen der tijd woonachtig waren: Thodike van Hekeren, Coenraet van den Tyghe, Roloff van den Damme, geheten Haghedoern, Ghodyke en Bruen van Wolde, Wyllem Kedynghe, Roloff Blaffert; in 1515 borchmans te Goor, als collatores der vicariën Sancti Anthonii: Reynolt van Covorde, Berent van Tye, Wyllem van Hövell, Wolter van Coverde, Wyllem van Beckum, onder zegel van borgmannen van Goor (Oud-archief, stad Goor).

In 1412 verkoopt Roloff van den Damme, anders geheten Blaffert, zijn goederen, o.a. het huis te Blankenvoerde, in de oude stad van Goor, aan Herman van Twickelo, den jonge. (Orig. charter in archief Twikkel, te Delden).

Stadrecht van Goor, art. 45, borchmans unde schepen; art. 50, anno 1530, borchmans, scepenen unde mente; art. 53, borchmans, scepenen myt sampt der gemeijnte; art. 64, anno (15)76, gemeinen borchmans unde schepen; art. 83, anno 1607, borchmans, borgemeijster unde gantze gemeijnte; 1611 borchmans unde schepen en borchmannen und borgemeesteren.

¹⁾ Eene vergadering van borgmannen der stad Goor in 1826 was bezocht door baron van Coevorden tot Weddam, B. H. van der Wijk tot Stoevelaar, Weldam en Twikkel (in een hand): Nijenhuis: Heekeren. Onder graaf Schimmelpenninck van Nijenhuis berust een boek, getiteld *Resolutiën van Borgmannen*, beginnende 1752, dat echter geen aansluiting geeft aan den ouden tijd. De tegenwoordige borgmannen van 1924 zijn: 1°. Graaf Schimmelpenninck van het Nijenhuis, 2°. Graaf Bentinck tot Weldam, 3°. baron van Heekeren van Wassenaar, van Twikkel, zoo het heet, doch wellicht voor een der andere borgmansleenen, die Twikkel bij Goor heeft bezeten, 4°. de heer Jannink van de Stoevelaar, 5°. het huis Heekeren, doch dit is nu een R. K. opvoedingsgesticht.

collator een pastoor te presentieren; hun recht van presentatie werd toen erkend. En hieruit is na de hervorming het recht van collatie van de Ned. Herv. kerk te Goor voortgekomen; immers de Gereformeerde, thans Ned. Herv. kerk, is niet anders dan de gereformeerde Roomsche Katholieke kerk, de predikant is de gereformeerde pastoor. (Zie mr. R. E. Hattink. *Iets omtrent de kerk van Goor*, O. R. en G., Versl. en Med., 2e afd., XIVe Stuk, 1885.)

„Borgmans unde schepen” waren in 1580 Johan Ripperda en Roeloph van Hœuëll, borchmans van Goer, Berent ten Nover, Haerman Schulten, Arijan van Reede en Eberth tho Merhem; van de zes schepenplaatsen werden toen dus twee door borgmannen ingenomen. Twee der borgemeesteren te Goor werden door den Drost van Twente gesteld, terwijl deze in Enschede de geheele magistraat benoemde (Gedeputeerden 1627 Febr.). Of dit misschien de beide borgmannen waren? Dr. Merten heeft nog een hoofdstuk, dat zou kunnen luiden: De borgmannen in de Staten des Lands. Waar onze Goorsche borgmannen als werkelijke burchtmannen, die nog een burcht te verdedigen hadden, niet zoo lang bestaan hebben, dat zij de Staten hebben meegemaakt, kan hiervan bij ons dan ook geen sprake zijn. Wel werden de borgmannen van Goor als één groep van tijd tot tijd als getuigen genomen, wanneer de Bisschop omtrent Twente een gewichtig besluit nam, zoo bv. bij de verpanding aan den Hertog van Gelre. In dien tijd en ook eerder vertegenwoordigden zij Twente. Van een stadsvertegenwoordiging was toen nog geen sprake.

En nu tot slot nog iets over de burcht van Goor. Bij een onderzoek ter plaatse bleek, dat de oude grachten ten deele nog bestaan: een voetpad buiten langs is bekend als Walstraat. De gracht tusschen de voorburcht en de stad, die op de kaart van Jacobus van Deventer nog zoo goed is te zien, is gedempt. De borggaardens, waarop zich thans o.a. het Israëlitisch kerkhof bevindt, is omstreeks 1600 door de stad verkocht. In de eerste jaren na 1840 moet op deze plaats nog eens gegraven zijn: de Vereeniging voor Provinciale Welvaart ontving van den Heer Arntzenius een zwaard, dat daar was gevonden. Bij zijne erfgenamen was hierover niets naders bekend¹⁾.

¹⁾ In dit opstel is opzettelijk vermeden een parallel te trekken met instellingen buiten Overijssel en Westfalen. Anders had b.v. gewezen kunnen worden op de *tenure en bourgage* van de Coutumes de Normandie.

Van bevoegde zijde worde hier nog het volgende vermeld:

De *tenure* en *bourgage*, waarover wijlen de heer Snuijthuis handelt, heeft met het recht der borgmannen misschien wel eenige overeenkomst, maar het is toch meer datgene wat in Duitschland *weichbildrecht* en in Holland *poortrecht* heet. Wie in een stad zich vestigde en een erf ter bebouwing kreeg en *bourgage*, naar *weichbildrecht* of ten *poortrechte* (naar het recht van het *weichbild*, van de poort, de stad) had minder drukkende lasten te voldoen en een ruimer recht van vererving en ook van beschikking dan een leenman of een hoorige. Men zie:

Bijlage I.

Ao. 1338. *Rechte der Borchmanne, Manne ende Dienstmanne toe Dalen ende Depenheim.*

Wy, Johan, bij der ghenaden Gods Bisscob tot Utrecht, maken kont ende kenlick allen luden, dat Wy hebn ghelesen ende syen enen openen brief, besegelt mit inghesegele Bisscob Johans van Utrecht, die voir ons was Bisscob tot Utrecht, in allen maniren en in woorden als hier voirt geschr. is: Wy, Johan van Arkel, bij der ghenaden Gods bisscob tot Utrecht, make kont allen luden, dat Wy die borchman, man, dyenstman van Dalen ende van Dyepenheim hebn ghevonden in dessen recht als hieronder beschr. is, als se ons anhebracht hebn mit hairen Johans brieven van Diest, Bisscob tot Utrecht, die voir Ons was, ende Wy se gheloefft hebn ende louen toe holden mit desen yeghenwoerdighen brieve in oeren olden recht, dat se hebn gehat van oldes van wegen (er staat: „greven”) die heren, die greven ende heren wairen toe Dalem ende toe Dyepenheim.

1. Ten ierste soe hebn die dienstman van Dalem dat recht, dat dat jongeste kynt bin echt bliuet leenvolger van sijns vader erve ende guede, dat van Dalen roeret, ende wan sijn vader stervet, dat sal ons gheuen sijns vaders beste, peert offte sess schillinghe penninghe van Munsteren; soe soele wij dat kynt beloven, woe dat kint sij dienstman nae den guede.

2. Voertmeer die dyenstmannen van Dyepenheim hebbet dat recht, dat dat olste kint bin echte bliuet leenvolgher, ende wan syn vader stervet dat kynt sal Onss gheuen sijns vader beste pert, ende heuet neen pert, soe sal dat kynt Ons gheuen een punt Lovens; soe zullen Wy dat kynt belouen.

3. Voirtmeer steruet een dyenstman erfloes byn echte, dat guet en wert (herhaald: „en wert”) ons nicht ledich, meer dat guet soelen Wy louen dem naisten knecht bin echte ende nemen dat herwede voirgheseghet.

4. Voirtmer manguet en ervet nicht op joncfrouwen.

5. Voirtmeer wan een onse man steruet, sijn soen sal Ons gheuen vijff marke toe herwede; soe soelen Wy dat kynt belouen.

6. Voirtmer verlosen onse borchman, dienstman ofte man sijn haue in onsen dienste, dat soele Wy hem ghelden; wort hy gheuang, Wij solen hem quyten.

7. Voirtmer wat se vangen die sijn onse; wort se gheslagen offte ghewont wine soelen se nicht gelden.

8. Voirtmer soe soelen Wy op den huis toe Dyepenheim onse

Halleman, Die Erbleihe an Grundstücken in den Westfälischen Städte bis 1500. Gierkes Untersuchungen, no. 135, a° 1925; R. Genestal, La tenure en bourgage dans le pays régis par la Coutume de Normandie, thèse Paris, 1900; H. le Gras, Le bourgage de Caen, thèse, Paris, 1911; G. des Maretz, Etude sur la propriété foncière dans les villes au moyen âge. J. Huizinga: Opkomst van Haarlem, in

borchman, man ende dyenstman weder dieghene, die se verom-
rechten wilt, woe se willen, bij onssen raide ende der borchman,
rechte gheuen ende nemen.

9. Voirtmer die dienstman van Dyepenhem mallic van den an-
deren gheuet noch en nemet herwede noch gherade.

10. Voirtmer die borchman, der dyenstman lude ende here
megen, die toe Dyepenhem wonet, die en soelen nicht grauen noch
waken, nicht volgen, daer en gae een blikene schijn vore.

11. Voirtmere soe is die dich toe Dyepenhem vrije van besettene
ende van senetrechte, echt die borchman, man, dienstman sint
sculdich Ons te dyenen weder dieghene, die ons veronrechten wilt.

In oirkonde desser stücke besegelt mit onsen segell. Int jair
onss. Heren durent IIIc XXX ende achte in Sunte Benedictus-
daghe, die heitet translatio. Ende, want wij desen brieff ghesien
ende lesen, besegelt mit segele Bisscob Johans ons vorevaders hebn
gesien, soe confirmire Wy ende stedighet desen brieff mit onsen
inghesegle, behouden alle hoirs rechts ende ons, int jair onss
Heren M IIIc XLIII op sunte Brixtius dach.

*Archief der bisschoppen van Utrecht, Diversorium Rudolphi
(Inv., No. 3) I, fol. 173.*

Bijlage II.

Ao. 1365. *Rechten der borgmannen te Goor.*

Wij Johan van Virnenburg, bi der genaden Goits Bisscop t Us
trecht, maken kont allen luden, dat wy Ridderen, Knapen, Mannen
ende unsen gemeijnen Borchmannen unss huys van Ghoir ge-
vonden hebben in alsodanen recht ende vrieheit tot anders hoeren
dienstrechte, als hiernaes geschreven is.

Art. 1. In den iersten weer 't dat yement uns off unsen Ge-
stichte van Utrecht geweldde deden off unrecht, dat zullen sy Uns
helpen keren ende weren nae hoerrer macht up unse gewijn ende
up unse verlies, ende des sullen wy hem een guet Hoeftheer
wesen¹⁾.

Art. 2. Item soe sullen sy hoir borchleen besitten tot Goer
bynnen den muren, mallic up sijn stede; wie des niet en dede, den
zolden wy verbaden laten mit twee borchmans van Ghoer ende
mit den kercheer van Ghoer up unsen kost, ende en queme die
borchman niet bynnen sess weken ende bezete sijn borchleen tot
Ghoer, so mocht (en) wij 't hem bededingen ende geven 't enen
anderen gueden knapen, die dat besete²⁾.

¹⁾ Dezelfde clausele bij Vechta, zie Merten, a.w., p. 115.

²⁾ Zie voor residentieplicht: Merten, a. w., p. 26. Persoonlijke residentie was
regel en slechts zelden was plaatsvervangning toegestaan. Van geheele vrijstelling
van residentieplicht is één geval bekend (Merten, p. 34 en 35).

Art. 3. Item sullen wy hem hoir borchbrugge vermaken laten up unsen cost ende holden hem enen pointier voir ende drie wechters, id en weer dat orlages noit weer van Unsen wegen off des lants, soe solde unse Droste, die dan te Ghoir weer, all nacht enen man un sinen brode laten gain, ende die gemeijne borchmans enen, die dien wechters toespreken¹⁾).

Art. 4. Item weer enich borchman, den men gewalt off unrecht dede, den wij niet rechts helpen en kunden, off die borchmans bynnen sess weken van den dage, dat hy sich des beclagede voir Uns ende voir den borchmannen, die mocht die gewalt off unrecht dair aff kieren²⁾).

Ende den sal men des huys sloetel van Ghoir antwoirden in sijn behalt ende apen hem des Staeds sloete van Ghoir in ende uut to ryden, soe want sy behuven, thent hem hoir gewelt ende unrecht gebetert sy³⁾).

Art. 5. Item wonde een borchman enen van ungeluck, die weer veilich voir dat Gerichte ende voir der Heerlicheit thent der tijt, dat he vervollicht ende verwonnen weer mit recht.

Art. 6. Item weer een borchmans knecht broecaftig⁴⁾), dat an gheen lieff en ginge, dair eyn borchman guet voir weer ende wesen wolde, soe weer hy veillich voir dat Gerichte, ende soe solde die borchman den knecht te recht setten nae den recht unss lantrechts van Twinthe voir Uns off voir unsen Amptman.

Art. 7. Item weert dat Wy eenen borchman off eenre borchvrouwen bespreken hoir borchleen off hoir leenguets, dat sy dat versuimet hadden, ende sy niet te rechter tijt untfangen hadden, soe weer he off sy Uns naerrer mit twee borchmannen die beleninge des borchleens, off mit twee dienstmannen die beleninge des leenguets, toe te brengen dan Wijs hem off te wynnen weren.

Art. 8. Item bespreket een borchman den anderen, die untginges hem mit sijnre eenre hant.

Art. 9. Item queme een ridende off gainde in eens borchmans huys ende ete off druncke dair ynne, die weer veilich den dach voir die borchmans en voir die, die omme hoeren willen doin ende laten wolden, he en weer vijant Unss off der borchman van Ghoir offt he en weer vijant der Ridder, Knapen, Mannen ende Dienstmannen van Twinthe⁵⁾).

¹⁾ Overal waren in latere eeuwen de Drogen bevelhebber op de Burcht, (Merten, a. w., p. 29).

²⁾ Zie ook Benth., 1356, Merten, a. w., p. 75; in Nienborg, 1359, gold een termijn van vier weken.

³⁾ De wachter had den sleutel, maar bij privaten veede mocht een borchman den sleutel tot zich nemen, om, als het hem gelegen kwam, uit te kunnen rijden (Merten, a. w., p. 30).

⁴⁾ Zie Merten, a. w., p. 69.

⁵⁾ Zie ook deze bepaling in Benth. Burgmansr. van 1356; ontbreekt in 1415; komt ook voor in Nienborg.

Art. 10. Item soe en zoll unse pender niet penden in hoeren borchleen van Unsen wegen off van nijements wegen in hoeren woningen, dair sy ynne woenachtich sijn, under der klokken van Ghoir.

Art. 11. Item sullen wesen hoir garthuys zeentvry ende vry voir dagelixsche gericht.

Art. 12. Item soe sall die kercheer van Ghoir holden enen cappellain den borchmannen misse te spreken, soe wan sy beseren, ende halden nae sijne macht een peert, dair hy mede ryde soe wans dien borchmannen noit is. Ende dairumme is gewedemet ende gegeven in die kircke tot Ghoir van unss Stichts gude dat huijs toe Brunsbrucgen ende dat huijs toe Hoynch, mit luden ende mit allen hoeren tobehoernisse, alsoe dat die lude ghenen dienst doin en sullen dan als der borchmanne eygen lude.

Art. 13. Item weer een borchman van Ghoir, die under der clocken toe Ghoir woenachtich wair mit unsen moide, ende die upter borch gheen huys en hadde, die sullen bruken in hoeren huyze alles des vurscr rechts.

Hier waren an ende over her Gherijt, greve van Vyrenborch, unse brueder; her Rijnalt, here van Covorden, unse amptman in Twinthe toe dier tijt; her Rijnalt van Covorden, unse Amptman tot Lage; her Gerloch van Loesser; her Bertolt van Haersolt, Ridders; Geryt van Typencampe, unse Schult van Sallant, ende Henric die Zuer, unse Schult van Vollenhoe in der tijt ende anders guede lude voel. In oirkunde des briefs besegelt mit onsen segel. Gegeven tot Vollenhoe int jaer unss Heren MCCC vijff ende ttestich, des Manendages in den Cruce-daghen.

Diversorium primum van Frederik van Blankenheim, fol. LI, m.s.

DE BANDIJK VAN GOOR.

In het zevende deel van Racers Overijsselsche Gedenkstukken vermeldt deze het Recht van den Bandijk van Goor, waarvan zooals hij opmerkt de oorsprong en de aard sedert lang uit het oog zijn verloren.

De naam B a n d i j k wordt door hem in verband gebracht met een zekeren Rechtsdwang, in overeenstemming met B a n w o u d (Racer I blz. 12 e.v.), zijnde een woud, waarin het jagen slechts aan hen was toegestaan, die daartoe vanwege den Keizer permissie hadden gekregen. Van de verschillende beteekenissen van B a n, vermeld in het Nederlandsche Woordenboek, meen ik alleen de aandacht te moeten vestigen op die van gebied en zou daarom aan het woord B a n d i j k de beteekenis willen hechten van de dijk, die behoort tot het gebied, het rijk (der bisschoppen van